

Gratuitous Greatness

פרשת שלח תש"פ

NUMBERS

PARASHAS SHELACH

14 / 16-25

2

of Your fame will say, ¹⁶ 'Because HASHEM lacked the ability to bring this people to the Land that He had sworn to give them, He slaughtered them in the Wilderness. ¹⁷ And now — may the strength of my Lord be magnified as You have spoken, saying, ¹⁸ 'HASHEM, Slow to Anger, Abundant in Kindness, Forgiver of Iniquity and Willful Sin, and Who cleanses — but does not cleanse completely, recalling the iniquity of parents upon children to the third and fourth generations' — ¹⁹ forgive now the iniquity of this people according to the greatness of Your kindness and as You have forgiven this people from Egypt until now."

²⁰ And HASHEM said, "I have forgiven because of your words. ²¹ But as I live — and the glory of HASHEM shall fill the entire world — ²² that all the men who have seen My glory and My signs that I performed in Egypt and in the Wilderness, and have tested Me these ten times and have not heeded My voice, ²³ if they will see the Land that I have sworn to give their forefathers! — and all who anger Me shall not see it. ²⁴ But My servant Caleb, because a

invoked only the Name of Mercy to sinners.

The Attributes of רחום וחנון, God, Compassionate, and Gracious, suggest complete forgiveness of a repentant sinner, which Moses knew was not possible here, since the people had shown no remorse for their rebellion. He could ask only that God temper His judgment with mercy by postponing Israel's entry into the Land and not destroying the nation.

The Attribute of אמת, Truth, is omitted here, because Truth is absolute, and does not allow for compromise or leniency; such courses are sometimes necessary and commendable, but they deviate from Truth.

Moses omitted לְאֵלֵינוּ, Preserver of Kindness for thousands of generations, the Attribute that refers to the merit of the Patriarchs extending throughout time for the benefit of their offspring, for these people had repudiated their forefathers' fervent longing for Eretz Yisrael, and did not deserve their merit.

Moses did not speak of God as One Who forgives sinners, Error, which implies unintentional sin, because the sin at hand had been committed intentionally.

36 Rashi

17. **בְּאִשֶּׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר** — AS YOU HAVE SPOKEN, SAYING. **וַיְהִי הַדְּבָר** — And what is the "speaking" to which Moses refers? It is as follows: "ה' אָרַךְ אַפַּיִם" — "HASHEM, Slow to Anger," — **לְצַדִּיקִים וְלְרָשָׁעִים** — for both the righteous and the wicked. **וַיַּעֲלֵה מֹשֶׁה לְמִרְיֹם** — When Moses ascended to the Heights, i.e., when he ascended to Heaven from Mount Sinai to receive the Torah, **וַיִּשֶׁבַח אֱלֹהִים** — he found the Holy One, Blessed is He, sitting and writing, "ה' אָרַךְ אַפַּיִם" — "HASHEM, slow to anger." **וַיֹּאמֶר לוֹ** — [Moses] said to Him, **לְצַדִּיקִים** — "For the righteous." **וַיֹּאמֶר לוֹ** — The Holy One, Blessed is He, said to him, **אֶף לְרָשָׁעִים** — "For the wicked, as well." **וַיֹּאמֶר לוֹ** — [Moses] said to Him, **וְרָשָׁעִים יִאֲבְדוּ** — "Let the wicked perish." **וַיֹּאמֶר לוֹ** — "I swear by your life

וְהָיָה כִּי יִשָּׂא וְסִפֵּא דַפְסוּקָא — מה פירוש יגדל כח ה', ומה כאשר דיברת, ועל איזה דיבור נתכוין משה רבנו לרמוז. ועיין רש"י שהביא מדברי חז"ל שפירושו כי בשעה שעלה משה למרום מצאו משה להקב"ה שהוא יושב וכותב ה' ארך אפים, אמר לו [משה להקב"ה] לצדיקים, אמר לו הקב"ה אף לרשעים, אמר לו [משה להקב"ה]: רשעים יאבדו! אמר לו הקב"ה חייך שאתה צריך לדבר... התפלל משה בארץ אפים... אמר לו הקב"ה והלא אמרת לצדיקים... אמר לו ואתה אמרת לרשעים... וזהו שנאמר כאשר דיברת. עיין ברש"י, ובגמרא סנהדרין (קיא, א).

that you will need the matter, i.e., that you will have need for My trait of being slow to anger even for the wicked." **וְהָיָה כִּי יִשָּׂא וְסִפֵּא דַפְסוּקָא** — When Israel sinned before the Golden Calf — and at the incident of the spies, **וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה לְפָנָיו** — Moses prayed before Him **וַיִּשֶׁבַח אֱלֹהִים** — with "Slow to Anger." **וַיֹּאמֶר לוֹ** — The Holy One, Blessed is He, said to him, **אֶף לְרָשָׁעִים** — "But did you not say to Me that this quality should be reserved for the righteous?" **וַיֹּאמֶר לוֹ** — [Moses] said to Him, **וְרָשָׁעִים יִאֲבְדוּ** — "For the wicked, as well?" **וַיֹּאמֶר לוֹ** — "Now may the strength of the Lord be magnified" — by fulfilling that which You said."

וְהָיָה כִּי יִשָּׂא וְסִפֵּא דַפְסוּקָא — those who repent, ² WHO ABSOLVES — וְנִקְיָהוּ

שערי פרשת שלח חיים שנה

רש"י וספא דפסוקא זה צריך ביאור, מה פירוש יגדל כח ה', ומה כאשר דיברת, ועל איזה דיבור נתכוין משה רבנו לרמוז. ועיין רש"י שהביא מדברי חז"ל שפירושו כי בשעה שעלה משה למרום מצאו משה להקב"ה שהוא יושב וכותב ה' ארך אפים, אמר לו [משה להקב"ה] לצדיקים, אמר לו הקב"ה אף לרשעים, אמר לו [משה להקב"ה]: רשעים יאבדו! אמר לו הקב"ה חייך שאתה צריך לדבר... התפלל משה בארץ אפים... אמר לו הקב"ה והלא אמרת לצדיקים... אמר לו ואתה אמרת לרשעים... וזהו שנאמר כאשר דיברת. עיין ברש"י, ובגמרא סנהדרין (קיא, א). כל המעיין בדברי רש"י אלו שואל את התמיהה הגלויה מדוע משה רבנו ביקש מתחילה שמידת ארך אפים תהיה רק לצדיקים, ועוד תימה אם צדיקים הם למה זקוקים הם למידה זו, והרי אין הצדיקים חוטאים.

בן מלך על התורה

שעב

מוכרח להצילם תיכף ומיד, אבל על שאר הגזירות והעונשים היה בדעתו של משה להוסיף ולבקש אחר כך כשהשעה תהיה כשרה לכך.

וכפי שמצינו כן בחטא העגל, שתחילה ביקש רחמים עליהם שהקב"ה לא יכלה אותם, ועלתה בידו להצילם מגזירת הכליה, וכדכתיב - 'וינחם ה' על הרעה אשר דיבר לעשות לעמו' (שמות לב, יד). אולם עדיין היתה בתוקפה הגזירה שלא יעלה בקרבם, אולם אחר כך חזר וביקש גם על זה - 'אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה' (שם לג, טו).

ולכן בשעה זו של זעם, באמת לא ביקש משה עתה כפרה מלאה על עוונם, אלא על ביטול גזירת המיתה מיד, אבל על הגזירה שלא ייכנסו לארץ לא ביקש, משום שלא התפלל עליהם כעת על כפרה וסליחה מלאה על עוונם, שאין זו מידת דרך ארץ לרצות המלך בשעת כעסו. וכמו שאמר (בכרות ו): 'ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי, מניין שאין מרצין לו לאדם בשעת כעסו, דכתיב (שמות לג, יד) 'פני ילכו והנחותי לך', אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, המתן לי עד שיעברו פנים של זעם ואניח לך'.

ועל כן הזדקק תחילה רק למידות הנוגעות להצלתם מגזירת הכיליון שעמדה על הפרק, כשביקש הקב"ה להענישם באותה שעה של זעם. ולכן סבר משה בדעתו, שתחילה עליו לבקש כפרה וסליחה ביחס לעונש המיתה שנגזר עליהם, שזה היה

4a ונראה לבאר, כי י"ג מידות הרחמים שנאמרו למשה בחורב, הן כלל מידות רחמיו וטובו של הקב"ה, וכמו שכתוב שם (שמות לג, יט) "אני אעביר פל טובי על פניך", והקב"ה מסר וגילה אותן למשה, ולימדו את כולן כאחת, אולם אין הכוונה בהכרח שתמיד הדרך לעורר את מידת הרחמים היא על ידי אמירת כל י"ג המידות, שכן לא בכל מצב נדרשים להשתמש בכל המידות הללו. והזוכים לכך הבקיאים בסתרי ההנהגה העליונה, יודעים לכוון את המידה הנחוצה לפי השעה ולפני מצב זכויותיהם, לעומת מידת הדין והקטרוג המתוחים כנגדם.

A third explanation can be suggested based on the Netziv's commentary, *Haamek Dvar*, in which he cites sources in *Tanach*, where we find that our exile from our Land is a punishment for the sin of the spies. In *Tehillim*,¹⁶¹ it states: וַיִּמְאַסּוּ בְּאֶרֶץ חֲמֹדָה לֹא-דֹאֲמִינוּ: לְךָ בָרוּ. וַיִּרְגְּנוּ בְּאֶהְלֵיהֶם לֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹל ה'. וַיִּשָּׂא יְדוֹ לָהֶם לְהַפִּיל אוֹתָם בְּמִדְבָּר. — *And they despised the desirable land, they had no faith in His Word. They murmured in their tents, they did not heed the voice of Hashem. Then He lifted up His hand [in an oath] against them, to cast them down in the wilderness, and to cast down their descendants among the nations, and to scatter them among the lands.*"

And in *Sefer Yechezkel*: וַיִּשָּׂא יְדוֹ לָהֶם בְּמִדְבָּר לְהַפִּיץ אֹתָם בְּגוֹיִם: וְלִירוֹת אוֹתָם בְּאֶרְצוֹת — *"I also raised up My hand [in oath] against them in the Wilderness to scatter them among the nations and to disperse them among the lands."*¹⁶²

Accordingly, our Sages tell us that the destruction of the Beis HaMikdash and the exile of Bnei Yisrael from our Land was a result of our weeping on that ominous night of Tishah B'Av. Since we wept unwarranted tears that night, Hashem established it as a night of crying throughout the generations.¹⁶³ Yet, nowhere in our *parashah* is there any explicit reference to this, the most severe punishment of all.

To explain, it seems that the reference to this punishment is none other than Hashem's vow "that the Glory of Hashem shall fill the entire world." There are two ways by which Hashem's Name can be sanctified, and His Glory revealed. The first would be if Bnei Yisrael were to have entered Eretz Yisrael as Hashem had intended, with firm faith in His limitless power, to guide them on the path that transcends nature. Then, the entire process of Bnei Yisrael conquering and settling Eretz Yisrael would have been overtly miraculous. Hashem's Name would have been sanctified throughout the world, as a result of the miracles He would have performed for His beloved children. Then nations would have had no choice but to recognize that "Hashem, the God of Israel, is the King; and His kingship stretches over all the realms."¹⁶⁴

9

However, this was not to be. The spies planted seeds of doubt in our hearts. They rendered us unable to cleave to Hashem with faith and trust. They intimated that our conquest of Eretz Yisrael would depend on our own physical might, which could not succeed against the mighty warrior kings of Canaan.

Since we accepted their venomous words, we proved unworthy of the first way of revealing Hashem's Glory. The alternative method then became necessary. Rather than bringing Glory to Hashem's Name through the miracles of our peace and prosperity in our homeland, we would need to glorify His Name through the equally astounding miracles of our survival in the dark chasm of exile. Rav Yaakov Emden writes:

10

When we contemplate our situation in the history of the world, we realize that we are a nation exiled, like scattered sheep. After all the thousands of years of hardship that have befallen us, there is no nation as oppressed as ours. Our enemies are numerous. With hatred and jealousy, they have raised their heads to uproot and destroy us. Even so, they have been unable to fulfill their plans. The most powerful of nations have risen against us and long ago fallen, their memory forgotten like a passing shadow, but we who cling to Hashem survive today. Despite all the torments of our exile, we have not lost from our belief even one letter of the written Torah and the words of our Sages still stand strong. They have been impervious to the hand of time. What could the clever philosophers possibly say to explain this? That it is a coincidence?

ושוב חזר וביקש שיחזור הקב"ה ויתן להם לוחות, ויחזור ויכרות עמהם ברית, וגם לזה נענה. ובסופו של דבר חזרו להם כל המעלות הנשגבות שאבדו להם.

וכמו כן היה בדעתו עתה תחילה לבקש הצלה פורתא, ואחר כך להוסיף ולבקש על שאר הדברים. ולא ביקש על הכל מיד, משום שאין ראוי לבקש בשעת חרון אף, כאמור, אלא תחילה בא בפיוס להשקיט הכעס על עצם החטא, וחשב לבבו שאחר שייסלה להם, יחזור ויבקש גם על הכניסה לארץ.

6

והנה כשהקב"ה גילה למשה בחורב את י"ג מידות הרחמים, היה זה בשעת הכפרה הגמורה כאשר ניתנו לו הלוחות השניות, שאז התעוררו ופעלו כל י"ג המידות של רחמים, והביאו לכפרה גמורה ומלאה.

אולם עתה בחטא המרגלים, מכיון שתפלתו לעת עתה בשעת הזעק היתה רק חלקית, כי חשב שאי אפשר להביא לכפרה שלימה בשלב זה, על כן השתמש רק בחלק ממידות הרחמים, אלו שהן נוגעות לחלק התפילה בשעה זו, כדי להצילם מיד אבל שאר המידות היה משה סבור להשתמש בהן בהמשך תפילתו, כאשר יבוא לבקש כפרה מלאה אלא שהקב"ה עמד ונשבע בשמו הגדול, ולא היה יכול להתפלל יותר, כאשר יבוא להלן.

7

ב'ברך', היינו שנעתר לו הקב"ה למשה רבינו, לתת לו סליחה כמן שביקש. והיינו על פי מה שביארנו לעיל, שבעת הזאת, שהיא שעת הזעם, לא ביקש כי אם במידות הרחמים הנחוצות לאהרן אף, שלא יענישם מיד בבת אחת, אלא יפקוד עונש העוון בפיוזר על פני כמה דורות.

ואכן הועילה תפילתו כדכתיב בהמשך הפרשה (פסוק לג) — "ובניכם יהיו

11

By my life, I swear that this is greater in my eyes than the miracles that Hashem performed for our forefathers in Egypt, in the desert and in Eretz Yisrael. The longer the *Galus* lasts, the more the miracle becomes obvious and Hashem's might is revealed. Everything that we undergo today was already foreseen by the prophets, who bemoaned the terrible length of the *Galus* long before it began. From all their words, not one has fallen aside. He who would dispute this, his words are like smoke and the passing clouds.¹⁶⁵

Hashem swore to scatter us among the nations in punishment, since this was the only path that remained by which His Glory could be revealed throughout the world.

When Hashem first made the world, He made a condition that if Bnei Yisrael would accept the Torah, the world could continue to exist, but if they refused to accept it, the world would revert to *tohu va'vohu*.¹⁶⁶ Some explain *tohu va'vohu* to mean "astounding nothingness."¹⁶⁷ The Ramban, however, explains that these are the most basic, elemental building blocks, which Hashem first created, through which to construct His world. What then was the meaning of the warning that the world would be converted to *tohu va'vohu*? If Hashem found that His world did not achieve its purpose, He could destroy it entirely. Why revert it to *tohu va'vohu*?

According to what we have explained, we can interpret this to mean that the ultimate purpose of Creation was that Hashem's Glory be revealed on every plane of existence. Ideally, this could be achieved by Bnei Yisrael accepting and fulfilling the Torah, and thereby imbuing the greatest holiness on all levels of Creation. However, if they would refuse to do so, the world would have to be taken apart and rebuilt, "rebooted," as it were. A new way would have to be found by which Hashem's Glory could be revealed since this is the ultimate, inevitable purpose of Creation.

15

וידוע המשל על בן המלך שחטא חטא גדול, ואביו הזהירו שאם ישוב ויחזור על מעשהו יענישהו. אך הבן שב על מעשיו בשנית, וכאשר קרא לו אביו להענישו, התחיל הבן להתחנן על נפשו והבטיח שלא ישוב עוד לכסלה. כיון שכך, נענה המלך להפצרות בנו, ואמר לו: שמע בני עכשיו אני מוחל לך ולא אענישך, אך אם תשוב בשלישית על מעשיך לא אוותר לך, ואשליך עליך אבן גדולה. ויהי כאשר חטא הבן בשלישית, לא ידע האב-המלך לשית עצות בנפשו. עד שאמר לו אחד מחכמיו: קח את האבן הגדולה ושבור אותה לחלקים קטנים, וכך תזרוק עליו. נמצא שקיימת נדרך ובנך לא ניזוק!

על כן צריך כל אחד לקבל באהבה כאשר מגיע אליו עגמת נפש קטנה או צער קל, כי אפילו עגמת נפש קטנה מתכפרים עוונותיו וחסאיו, ונשמחו מזדככת. ויבקש אז מאת הבורא ית"ש, כמו שביקש דוד המלך (תהלים כה, יח): 'ראה עניי ועמלי ושאל לכל חטאתי, ובכך באמת יתכפרו עוונותי.'

16

ידוע מאמר הצדיקים, שכאשר אדם רוצה לשוב בתשובה על חטאיו ועוונותיו, ומבקש סליחה ומחילה מאת הבורא יתברך המרבה לסלוח. משיב לו השי"ת: 'סלחתי כדברך' אני סולח לך כפי דברך ותפילתך. שאם תפילתך היתה כדברי הפסוק: 'בפיהם כבודני ולבם רחק ממני', באופן שאינך חושב על הדברים היוצאים מפיך, אזי גם הסליחה תהיה כן. אך אם היתה עתירתך, כמו שאומרים בסליחות לער"ה: 'אם אמנם שבו כולם בלב ונפש לחלותך', או בוודאי - 'נא כל מדה נכונה תסכים עמם במחילתך', ויתקבלו תפלותיו באהבה. וברצון לפני ארון כל.

17

ואולי אפשר לבאר הענין, ונקדים תחילה מאמר חז"ל המסביר את תחילת הפסוק ועתה יגדל נא כח ה', וכך אמרו בגמרא (שבת פט, א): בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות, אמר לו [הקב"ה למשה], משה, אין שלום בעירך (= כלומר מדוע אינך אומר שלום), אמר לפניו כלום יש עבד שנותן שלום לרבו, אמר לו [הקב"ה למשה] היה לך לעזרני, מיד אמר לו, ועתה יגדל נא כח ה', עד כאן. מבואר איפוא שבתחילת הפסוק נאמר שהיה משה רבנו מתפלל על יגדל נא כח ה', שמשמעותו לפי קוצר השגותינו הוא שביקש משה רבנו שיראו יותר ויותר את הנהגת הקב"ה, ויכירו הכל כי העולם כולו בהנהגת הקב"ה.

יסוד גדול בעיקרי הדת אפשר ללמוד מכאן, שאף שקיבל ה' את תפילת משה רעיא מהימנא ואמר 'סלחתי כדברך', מ"מ בפסוק שלאחר מכאן נשבע הקב"ה שכל אלו שיצאו ממצרים לא יכנסו לארץ אלא ימותו במדבר.

וצריך להבין הרי הקב"ה אמר שהוא סולח לעם ישראל, ולמה ומדוע עליהם למות במדבר. אלא התשובה לכך היא, שאף שהקב"ה הוא א'ל טוב וסלח, אך בסליחה עצמה יש מדרגות זו למעלה מזו. יש סליחה שהקל נמחק ונסלח, ויש סליחה שעדיין הפגם נשאר. וכאן אמנם סלח להם ה', אך עדיין התחייבו בעונש כי פגם העבירה לא זו ממקומו.

ובזה אפשר לתרץ מה שמקשים העולם, שבכתבי האר"י ז"ל מבואר שעל כל עבירה ועוון צריך להתענות הרבה תעניות [וכמו שמוכא בספר התניא (אגרת התשובה, ב) באריכות].

ואילו מאידך גיסא, רואים בדברי חז"ל, שאם אדם עושה דבר קל מוחלים לו על כל עוונותיו. כגון מה ששנינו (ברכות יב, ב): כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו - מוחלים לו על כל עוונותיו. וכן: כל הבוכה על אדם כשר (שבת קה, ב); כל העונה יהא שמיה רבא מברך בכל כחו קורעין לו גזר דינו (שבת קיט, ב), ועוד כיוצא בהנהגת דברי חז"ל בגמ' ובמדרשים.

ודוגמא נוספת הוא מה שהביא בספר 'טעמי המנהגים' בשם הרה"ק מזידיטשוב זי"ע שאמר, בשם הרה"ק רבי פנחס מקאריץ זי"ע, שהשתתפות בסעודת 'פדיון הבן' עולה במקום פ"ד תעניות. וא"כ למה

כתב האר"י ז"ל שצריך להתענות כל כך הרבה תעניות על חטא ועוון, הלא די שיעשה איזה דבר קל שעל זה ימחלו לו כל עוונותיו.

אלא אפשר לפרש על פי דעת האר"י הק', שבמחילת עוונות יש דרגות זה למעלה מזה, יש דברים שאם עושים אותם נמחל החטא, אבל נשאר עדיין פגם ורושם מהחטא, ויש דברים שכאשר עושים אותם נמחל גם חלק מהפגם, וכל העניינים הנ"ל אכן מוחקים רובד מסוים מן החטא, אך הסליחה אינה מושלמת כיון שחלק מהפגם נשאר. ולמען תושלם המחילה לגמרי וימחק כל הפגם מבלי להותיר רושם, על זה צריך להתענות מספר התעניות שגילה האר"י ז"ל ברוח קדשו.

ועל פי הדברים האלו, אפשר לתרץ שאכן אמר ה': 'סלחתי כדברך', אך זו היתה רק מחילה על גוף החטא, ובזכות שמחל להם ה' נדחה עונשם למשך ארבעים שנה, אבל עדיין נשאר פגם ורושם מהחטא ולכן נתחייבו מיתה רח"ל. כי כאמור לא תמיד העוון נמחל לגמרי כשעושים תשובה, כי יש בזה הרבה דרגות, וכל כפרת עוונות יש בזה מדרגות. ועל פי דברינו אלו מיושבים הרבה שאלות ותמיהות בנושא זה.

למרות שהקב"ה אמר 'סלחתי כדברך' בכל זאת לא זכו להיכנס לארץ ישראל, כי אף שהקב"ה סולח, עדיין צריך זיכור לנשמה על ידי ייסורים. אלא שברוב רחמי וחסדיו, מסתפקים בייסורים קטנים.

וזה חיזוק עצום עבורנו לדעת, כי אף שיש עבירות שכדי שיתכפרו לאדם צריך לקבל יסורים, כמבואר בגמרא יומא (פו, א) שיש ארבעה חילוקי כפרה, וביניהם יש מה שיוה"כ תולה ויסורים ממוקין [ראה עוד באגרת התשובה שבסוף ספר התניא], מכל מקום כל עגמת נפש קטנה ביותר שיש לאדם, היא בכלל הייסורים שמכפרים לו, ואיתא בגמרא (ערכין טו, ב) שאפילו עגמת נפש קטנה וצער קל ביותר נחשב לייסורים, והגמרא מונה שם כמה דוגמאות בזה.

18 ולפי זה אפשר אולי לפרש את המשך הפסוק שנאמר בו 'כאשר דברתי ופירשו חז"ל שהכוונה שהקב"ה אמר שיש מידת ארך אפים גם לרשעים. והסבר הענין הוא, כי מתחילה ביקש מהקב"ה שיחיה ארך אפים רק לצדיקים, כי בהתגלות הנהגת השם יתברך בעולם בתוקפה גם הצדיקים צריכים למידת ארך אפים, ואילו הרשעים יאבדו, וממילא יגדל ויתפרסם שמו של הקב"ה בעולם שהרי לא יהיו בו רשעים, ועל זאת השיבו הקב"ה כי בסופו של דבר יבין משה רבנו שבשעה שהשם יתברך מגלה מידת ארך אפים לרשעים מתגלה ביתר שאת גדולתו של הקב"ה, שאפילו לרשעים הקב"ה מגלה מידת טובו וחסדו. ואם כן מאירים היטב דברי הפסוק יגדל נא כח ה' - כלומר תתגלה ביתר שאת הנהגת השם יתברך, על ידי שתתגלה מידת ארך אפים [כאשר דיבר ה'] גם לרשעים, והוא סיום הפסוק כאשר דברתי, ודו"ק היטב.

תשס"ט

19

רעא

גדר ה"ה

פרשת שלח לך

"יגדל נא כח ה'" - תנצח מידת רחמים למידת הדין

ובחז"ל אמרו עוד (במד"ד טז, כב) "רבון כל העולמים עשה בשבילך ועתה יגדל נא כח ה' ותנצח מידת רחמים למדת הדין", המדרש מבאר מה פרוש "יגדל נא כח ה'", וכי כח ה' צריך להתגדל? אלא שמשם ביקש יגדל נא כח אדוני - אדנות, שהיא מידת הדין, ע"י שתנצח מידת הרחמים למידת הדין, "יגדל נא" זהו מידת הרחמים, כמו שכתוב (דברים ג, כ) "אתה החלות להראות את עבדך את גדלך", וברשי "גדלך זו מידת טובך, וכן הוא אומר ועתה יגדל נא כח ה'", כלומר: יגדל נא כח של מידת הרחמים, והיא תתגבר על כח האדנות - מידת הדין, זהו הניצוח שפירשו חז"ל.

אך גם דבריהם יש להבין מה פרוש שמידת הרחמים תנצח את מידת הדין? ומיה התשובה שהשיב על טענת הקב"ה שאתה אמרת ארך אפים לצדיקים.

20

הקב"ה לימד את משה את סדר ה"ג מידות רחמים - וחנותי את אשר אחון אפילו לשאינו הגון, שבעת צרה שיעשו כסדר הזה הקב"ה יפעיל את הנהגת הרחמים, וכמסארו"ל (ר"ה יז) "מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור והראה לו למשה סדר תפילה אמר לו כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם". מה הפירוש שאנו צריכים לעשות כסדר הזה להפעיל את הנהגת הרחמים, וכי בלא שאנו נזכיר זאת הקב"ה לא יפעיל את מידת הרחמים? מבואר מכאן שאין הקב"ה משתמש בהנהגת הרחמים אם אין אנו מזכירים אותם ומעוררים הנהגה זו, וברור שאין הכוונה הזכרה באופן מילולי בלבד, אלא כמו ששאל "הודיעני נא את דרכיך" - להבין ולהכיר את דרכי ה', וע"י שאנו מתקרבים אליו ומעוררים את הנהגת הרחמים, הוא מפעיל את הנהגת הרחמים עלינו.

לאור זאת נבין את הויכוח של משה עם ה' אם ארך אפים גם לרשעים או רק לצדיקים, תחילה משה לא הבין בשלימות את מידת טובו של הקב"ה, איך שייך שהקב"ה ישתמש במידת הרחמים של ארך אפים לרשעים, הוא היה סבור שלתיקון העולם עדיף אדרבה לרשעים יאבדו הרשע צריך לקבל את עונשו, וכל עוד שמשם לא הבין הנהגה זו איך שייך ארך אפים גם לרשעים, הקב"ה לא השתמש בהנהגה זו כפשי"כ שכל הפעלת מידות הרחמים הוא בהתאם להבנתנו בדרכי השי"ת - "הודיעני נא את דרכיך". וזהו שאמר הקב"ה למשה אבל אתה אמרת רשעים יאבדו א"כ לא שייך להפעיל הנהגה זו כלפיהם. השיב משה ואמר: ועתה יגדל נא כח ה' לאמר, שאלנו, מה הפרוש "יגדל נא" בלשון עתיד, וכי ה' זקוק להגדיל את כוחו, אלא הכוונה שהוא גדול בהתאם להכרה של בני אדם, וזהו שאמר "יגדל נא", כלומר כח ה' יקבל עכשיו תוספת חיזוק בהכרה שלנו במידותיו של הקב"ה - כאשר דברתי לאמר, בבחינת תנו עוז לאלוקים, ועי"ז תנצח מידת הרחמים את מידת הדין. אך כאמור כל עוד שלא הכיר זאת משה, כביכול תש כוחו של הקב"ה כנכבה, שאין הוא יכול להפעיל הנהגה זו.

21

תשובת משה למענת ה' אתה אמרת ארך אפים לצדיקים

אמנם עדיין יש לבאר, מהי התשובה לטענה של הקב"ה שאמר למשה שאתה אמרת ארך אפים לצדיקים, ורשעים יאבדו? גם צריך

"ארך אפים" לרשעים מביא לגילוי היחוד

כשהשי"ת אמר ארך אפים אף לרשעים, גם כשהקב"ה מאריך את אפו לרשע גם בכך יש קידוש ה'. כשרואים את שליטתו הבלעדית של הבורא על כל הבריאה, א"כ נעשה כאן בעקיפין קידוש ה' בדיעבד ע"י מעשי הרשעים, ויתברר שרשעותו היא עצמה היתה סיבה להביא לגילוי יחודו. א"כ הרשע משמש ככלי לקידוש ה' מכת גילוי הנהגת הרחמים על הרשע, כמש"כ "אנכי הוא מוחה פשעך למעני" שהקב"ה מבטל את הפשעים למען גילוי מידת יחודו. נמצא א"כ כי מחיית הפשעים היא משמשת ככלי לתכלית הבריאה - גילוי יחודו, וחילול ה' שע"י הפשעים נהפך על ידי זה לכלי ואמצעי לקידוש ה'. זה עצמו מביא את הרשע לתיקון שהיחוד מתגלה על ידו, אם לא באופן פעיל אזי באופן סביל.

זו היתה תפילתו של משה: "רבון כל העולמים עשה בשבילך (במדבר יד) ועתה יגדל נא כח ה'", משה רבינו ביקש עשה למענך בשביל שעל ידך ייצא לפועל קידוש ה' בבריאה, בבחינה "אנכי הוא מוחה פשעך למעני", ואיך? ע"י שיגדל נא כח ה', שהקב"ה יראה את הנהגת הרחמים שלו אפילו לרשעים, ע"י כך גם הרשעים יבאו לתיקון שלהם. אמנם באמת תחילה לא הבין משה את הנהגת ארך אפים אף לרשעים, כי היה סבור שאדרבה בשביל הרשעים אין זה ראוי שהקב"ה ישתמש בהנהגה זו של מידת ארך אפים כי ע"י כך הרשע אינו בא לתיקונו, אמנם בחטא המרגלים הגיע להכרה שאם יעניש את ישראל אז יהיה חילול ה' נורא בבריאה - מבלתי יכולת ה', ולכן אדרבה גילוי יחודו יתגלה ע"י ארך אפים לרשעים.

22

העליונה להביא את כל הבריאה לתכליתה הלא היא מצד הקב"ה גרידא, אבל הקב"ה אמר למשה "היה לך לעזרני", גם הנהגה זו אינה שלימה בלא עזרת התחתונים, כי בהתאם לרצון והשאיפות של התחתונים לראות בגילוי יחודו, לאור זאת הקב"ה מגלה את יחודו. כל זה הביא את משה להתפלל ולהתחנן בעת חטא המרגלים "ועתה יגדל נא כח ה'" שהקב"ה יפעיל את הנהגת הרחמים אף לרשעים.

יחוד קריאת שמע - שותפות עם הקב"ה בגילוי יחודו

הרמח"ל (ידן ה, ד, ה), מבאר את ענין הכרת היחוד בק"ש שהוא בבחינת תנו עוז לאלוקים, איך שכל הבריאה מתנהלת ומונהגת לקראת השלימות, גם כשרואים את התדרדרות הבריאה, כ"כ הרבה רשעות, יסורים, מחלות, וצרות, ומכירים שהקב"ה הוא מנהג את הבריאה לקראת השלימות, בין אם אנו מבינים את דרכי ה' ובין אם דרכי ה' נסתרים מעמנו, אבל תכליתם להביא לשלימות, זהו אמונת היחוד.

וכך כתב: "והנה בהיות ישראל מתחזקים בכל יום על דבר זה, ומקבלים מלכותו ית' ומודים בו בלכם ובפיהם, מופיע הקב"ה בעולמו, וכחות הרע נכפים תחת הטוב, ונמשכת הברכה לעולם. ובהעיד על יחודו ית' כמש"ל, הנה כנגד זה נענה לנו ומתנשא בייחודו, [כפי כמה שאנו מעידים על יחודו, ומכירים בשליטתו הבלעדית והיחידית כך מתגלה היחוד], ומחזיק ומוסיף לעולם תיקון על תיקון בבחינת התיקון האמיתי שזכרנו, שאליו מתגלגלים כל מסיכות ההנהגה, ומקיים עצתו שהיא העמיד הבריאה על הטוב השלם וכמ"ש. הקב"ה מנהיג את כל הבריאה אל השלימות, אבל הוא רוצה שגם לנו יהיה חלק בזה של הבאת כל הבריאה אל שלימותה, ע"י הכרת היחוד שלנו כך הקב"ה מגלה את יחודו.

וכמו שמוסיף עוד: "כי אולם ההנהגה כבר מסודרת היא ועומדת על הדרך הזה, שכל גלגוליה הולכים אל ההשלמה, וזה מה שהאדון ב"ה מסבב בטובו וכחו. אלא שהיתה גזירת חכמתו שיהיה זה נעשה על ידי בני האדם, [בבחינת "היה לך לעזרני"], שאז ישתלמו בני האדם שעשו הדבר הזה, ותהיה ההשלמה עצמה בתכלית, בהיות

בחסד גדול ניצולים מתוקף הדין

אמרו רבותינו ז"ל (ספרי - ואתחנן) ע"כ (דברים ג, כ"ד) את גדלך - וידעת טובו, כדכתיב: ועתה יגדל נא כח ה' זה בנין אב לכל גדלך שבחבורה, ביאור דבריהם הוא כי יש שתי דרגות בחסד, שאם החסד הוא רגיל, אזי כשמתעורר הדין קשה להתגבר עליו ולנצח, אמנם בחסד גדול אפילו כשמת הדין כבר בתוקפה, אפשר לנצח באמצעות אותו החסד, ועל כך ביקש משה: סלח נא - כגודל חסדך, היינו בחסד גדול, כך שיוכנעו כל הקטרוגים.

והוא שמצינו בלשון שאמר (בראשית י"ט, י"ט) ותגדל חסדך אשר עשית עמדי להחיות את נפשי, כי בחסד גדול ניצולים ממינה וזוכים לחיים, וזה שנאמר (תהלים פ"ו, י"ג) כי חסדך גדול עלי והצלת נפשי משאול תחתיה, כלומר, בשעה שהחסד הוא גדול, אזי זוכים להנצל אפילו משאול תחתיה, משום שהמקטרגים נסתם פיהם, וממילא יוצלת נפשי משאול תחתיה.

וגדל חסד

והוא שנאמר (שם קמ"ה, ח') חנון ורחום ה' ארך אפים וגדל חסד, כי "גדל חסד" יבצע מזה שהוא ית' חנון ונותן מתנת חנם, וכתוצאה מכך מתעורר החסד הגדול, שעל ידו נמתק הדין, ובתחילה ביקש רק "ארך אפים", ולאחר מכן גם "וגדל חסד" היינו אותו חסד גדול ומופלא, וכמ"ש בבוה"ק (ח"ג - כ"א, א' וקל"ג, ב'). אית חסד ואית חסד וכו', ותראה שנכתב במסורה "וגדול" יתיר "ו", משום שאות ו' רומזת על חסד גדול בלתי רגיל, כמ"ש בבוה"ק (ח"א - רמ"א, ב') אות אמת דא אות ו' בגין דביה שריין

חינו, ונרמז בזה כי על ידי "וגדול חסד" ניצולים אפילו כשמת הדין מתוחה חלילה, כאמור "להחיות את נפשי", שהרי אות ו' - היא אות חיים, ומצינו עוד (שם רמ"ו, ב') דהא בכל אתר דאית ביה ו' תוספת אית ליה וקיומא, היינו שבכך יש גם קיום לחסד, שאינו מתבטל בעקבות הקטרוגים, אלא מוסיף והולך בהשפעת הטובה.

ונפלא בזה מה שישד הפייסן בתפלת יום הכיפורים, "אנו מלאי עוון ואתה מלא רחמים" ותמות הקשר וההשוואה בינינו לבין השי"ת, אמנם לדברינו הוא נחמד בס"ד, כי מאחר שאנו מלאי עוון, אם כן זקוקים אנו לכך שהשי"ת יהיה מלא רחמים, ולא רחמים רגילים בלבד, כדי שיתכפר לנו על עונותינו, אלא "מלא רחמים".

ביאור המסורה כגודל חסדך - כגודל זרועך

ובזה נוכל להבין את המסורה (הג"ל) כגודל חסדך - כגודל זרועך הותר בני תמותה, היינו שעל ידי כגודל חסדך, חסד גדול, אזי החסד מתגבר ונוצח את מדת הדין הנרמזת ב"זרועך", כדכתיב (שם - פ"ט, י"ד) לך זרוע עם גבורה, תעוז ירך תרום ימינך, כלומר, הימין שהוא חסד ינצח את הזרוע שהיא גבורה, אמנם בזה עדיין לא סגי, אלא "כגודל חסדך" חסד גדול מהרגיל - כגודל זרועך הותר בני תמותה, שאפילו זה שהרב חדה מונחת על צוארה, והוא כבר חלילה נחשב כבן - תמותה, בכל זאת באמצעות אותו החסד יזכה להצלה, "הותר".

וזה שנחקן בתפלה, "מחיה מתים ברחמים רבים" כלומר, לא רחמים סתם אלא רחמים רבים, בגדר חסד גדול, אזי אפילו כשהוא בבחינת "מת" מחיה אותו, והיינו כאמור חסד זה כחו גדול להשתיק את כל הקטרוגים, ועל כך גם נאמר (תהלים קי"ט, קנ"ו) רחמך רבים ה' כמשפטיך חיינו, היינו כאשר מתעוררים רחמים רבים, אזי גם "כמשפטיך" אפילו אם מדת הדין מתוחה, בכחה של מדת הרחמים לבטל הגזר דין "חייני".

ונוכל לרמוז דברינו בכתוב (שמות ט"ו, ט"ז) בגדול זרועך ידמו כאבן, כלומר, כשהחסד - בגדול - גובר על הדין - זרוע, אזי ידמו - המקטרגים - כאבן, שיחיו כאבן דומם שלא יוכלו להרע ולהשחית.

והנה תפלתו של הרועה הנאמן נתקבלה ונענה מאת השי"ת: ויאמר ה' סלחתי כדבריך, כלומר, שאם אמנם החטא הוא גדול מאד, ובמדת החסד כשלעצמה לא היו יכולים להנצל, בהם, "כדבריך" שהזכרת "כגודל חסדך" שהוא החסד הגדול המעורר רחמים רבים, כאמור, אזי סלחתי להם לשעתו ולדורות.

ונפלא בזה מה שנחקן לומר בכניסת ליל יו"כ את הפסוק הזה: סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדך, כי בכך מעוררים מדה זו של "כגודל חסדך", שעל ידה סליחת העון וביטול הגזירות.

הברואים עצמם בעלי שלימותם כמ"ש, [לא שהוא צריך את העזרה שלנו, אלא הוא רוצה שיהיה לנו חלק בהבאת השלימות הזה]. ונמצא שזה כל עיקרם של דברים אלה, שמה שסידר האדון ב"ה והכין להיות משלים את בריאתו, יושלם ויצא לפועל על ידי בני האדם לשישתלמו הם בשלימות הראוי להם". הוא רוצה בשלימות גילוי היחוד זה ייצא לפועל ע"י ההכרה של בני אדם שישתלמו בזה. זהו ענין הכרת היחוד ב' פעמים בכל יום להתחזק באמונת היחוד להכיר איך שהקב"ה הוא שליט היחיד והוא מגלגל את כל מאורעות הבריאה אל היחוד, וגם שהוא מסר לנו את הבחירה אבל הוא מביא את הכל אל השלימות.

סודות גדולים אנו לומדים מפרשה זו "היה לך לעזרני", שהקב"ה כביכול נתן לנו את השותפות להביא את הבריאה אל השלימות, מתוך ההכרה בגילוי היחוד שהכל מביא אל השלימות, ומאידך כמה אחריות גדולה מוטלת עלינו בהשתתפות בהנהגת ה' בבריאה, הרי כאמור הדברים לא נאמרו רק אל משה, אלא כל יחיד כמו שהדריך אותנו הרמח"ל בכוננת הק"ש.

עבודת התפילה בבחינת תנו עוז לאזוקים

הוא גם כל ענין התפילה שאנו מתפללים לה, מזכירים את שבתך ומבקשים מלפניו, וכי אנו צריכים להודיע את ה' מה לתת לנו? אלא ע"י התפילה אנו מחזקים אצלנו את ההכרה בשליטתו הבלעדית, כביכול אנו מאפשרים לתת ולהשפיע לנו. בבחינת "למען שמו באהבה", אמנם אין אנו רואים ומבינים איך זה באהבה, אבל אין ספק שכל מאורעות הבריאה הן הכלל והן הפרט הם מתוך אהבה למען שמו, כל אלו הם מצבים איך להביא את הבריאה אל שלימותה, וע"י שאנו מכירים את הנהגותיו של הקב"ה, כביכול אנו נוטלים חלק בהנהגת הבריאה - תנו עוז לאזוקים.

לתת פרשת שלח עליון רכג

ביאר הגה"צ רבי אליעזר דסלר זצ"ל משיגה ישיבת פוניבז', הקב"ה ברא בעולמו אוצר של חסד חינום כדי להאריך בו אף גם לרשעים, אבל השי"ת תלה את הפעלת הנהגת חסד זו בנו, שאנו נבקש את גילוי מידת חסד זה למרות שהוא לא מגיע לנו, אלא שאנחנו שואפים ורוצים לראות את הקידוש ה' של גילוי חסדי ה' המרובים גם בלי שמגיע לנו ואנו מבינים עד כמה אנחנו זקוקים לחסד זה ואם הקב"ה רואה כך הוא מפעיל למענינו הנהגה זו.

זה מה שאמר הקב"ה למשה, כל עוז לא הבנת את הצורך בהנהגת ארך אפיים אף לרשעים, לא אנהג בה, אבל לאחר חטא המרגלים, כאשר משה רבינו הבין שיש זמנים שאי אפשר להנהיג את העולם במידת הדין, כי על פי הדין חייבים ישראל כליה ולכן הקב"ה צריך להתנהג במידת חסד חינום כדי שיתקדש שמו ית' ושלא יהיה חילול ה' ח"ו כמו שאמר משה במדבר (יד, יז)

וואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר מבלתי יכולת ה' להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר, לכן ביקש משה "ועתה יגדל נא כח ה'" היינו שהשי"ת יגלה ויפעיל את טובו וחסדו ככתוב (דברים ג, כד) "עתה החילות להראות את עבדך את גדלך", ופירש"י, גדלך זו מידת טובך כמו שכתוב "ועתה יגדל נא כח ה'", כי את גדלות ה' אנו מכירים בעיקר בהתבוננות בחסדיו הרבים וכאשר משה הבין וביקש זאת או אז הפעיל הקב"ה את הנהגת הארך אפיים שלו ברוב חסדו וטובו.

הרי לנו ידיעה חשובה, כל אחד נצרך לחסד חינום של הקב"ה, גילו לנו חז"ל שכל שנכיר בזה שזה חסד חינום ונרצה לראות את הקידוש ה' של גילוי חסדי השי"ת המרובים ונבין עד כמה אנחנו זקוקים להם, באותה מידה הקב"ה יעניק לנו חסד זה.

ספר הזכרון מכתב מאליהו עמ' קכ"ז וביתר הרחבה "שפתי חיים" אמונה והשגחה עמ' ת"מ

את ה' האמרת היום להיות לך לאלוהים, וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה (דברים כ"ו), וכרש"י האמרת, הפרשת והבדלת מכל אלוהי הנכר, מגלה לנו התורה יסוד גדול בכל הנהגת השי"ת, כל כמה שאדם מייקר את הקב"ה ומבדילו מכל אלוהי נכר, באותה מידה אף הקב"ה מייקר אותו ומבדילו להיות לו לעם סגולה, וכן ההנהגה בכל דבר, הכל תלוי במעשי האדם, ורק בשעה שמבדיל את הקב"ה יבדילו הקב"ה מכל העמים.

וכן כאן הלא הקב"ה בעל י"ג מדות של רחמים, אמנם אין הקב"ה משתמש במדות אלו עם כולם, ורק בזמן שיש לאדם שייכות למדות אלו יתנהג עמו הקב"ה במדת רחמים, ואף שאין לנו אפשרות להגיע למדותיו של הקב"ה, מ"מ צריך שיהיה לנו זיקה מסוימת במדות אלו, ובשעה שרחוק האדם מ"ג מדות אין לו לצפות שהקב"ה יתנהג עמו ע"פ המדות הללו, כי הכל נמדד לפי מדרגת האדם, והוא בעצמו דיין ופוסק היאך תהיה עמו הנהגת השי"ת והכל כפי מעשיו.

על פי זה יבוארו דברי המדרש (במדר"ר ט"ז כ"א), משל למלך שעלה אחד לבימה לידון, הוציא דבר מפיו במה שחייב את

עצמו, הניח המלך את האילגון שלו וחייבו במה שהוציא מפיו, א"ל ברין שהוצאת מפין בו אני דנך, כך אמר להם הקב"ה, חי אני נאום ה' אם לא כאשר דברתם באוני כן אעשה לכם, שכיון שאמרו לו מתנו במדבר, כך התנהג הקב"ה עימם כפי שאמרו והמיתם במדבר, ביאור הדברים נראה שאין זה בגדר עונש, אלא כן הנהגתו ית' שהאדם דיין ופוסק על עצמו, וכיון שאמרו לו מתנו ובחרו בכך, אף הקב"ה פוסק עליהם דין זה.

ומשלם לשונאיו אל פניו להאכידו (דברים ז'), וכיאריו המפרשים שהרשעים מקבלים שכר מצוות שעשו בהנאות העוה"ז, ולכאורה קשה, והלא יפה קורת רוח בעוה"ב יותר מכל חי העוה"ז (אבות ד'), נמצא שכל הנאות העוה"ז אינם שוות להנאות רגע אחד משכר מצוה אחת בעוה"ב, וכתב הרמב"ם (תשובה פ"ט ה"א), שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, משום שכל הנאות העוה"ז אינם מספיקות לתשלום שכר מצוה אחת, ומעתה היאך יתכן שהרשע מקבל שכר עבור כל מצותיו בהנאות עוה"ז, נמצא דמשתלם כפרוטות על מצוות שבאמת מגיע לו שכר רב לאין שיעור, ובכוסית יין שרף מקבל שכר כל המצוות.

ונראה ביאור הענין, שכיון שהרשע מייקר ומחשיב מאד את הנאות העוה"ז, שהרי עבור הנאה חולפת מהנאות העוה"ז מוכן לעזוב את הקב"ה ולאבד את מצוותיו, וא"כ פסק בעצמו שאצלו תשלום בהנאות העוה"ז הוא תשלום הגון ומכובד, לכך אף הנהגת השי"ת עמו כפי הנהגתו ומקבל שכר בחיי עוה"ז, וכן להיפך גבי שכר הצדיקים המחשיבים למאד את עוה"ב, ואין הנאות העוה"ז חשובים בעיניהם,

ולכן אי אפשר ליתן להם שכר עבור מצוותיהם בחיי העוה"ז, כי אין בזה תשלום ראוי לפי הכנתם, וכד' שלא יפסידו מעוה"ב היקר בעיניהם ניתן להם עונש עבור מקצת עבירותיהם שעשו בחיי העוה"ז.

וכתב הרמב"ן (במדבר י"ד), ולא הזכיר אמת ב"ג מדות בחטא המרגלים כי ברין הם חייבים, ולא הזכיר נוצר חסד לאלפים, כי לא בזכות אבות נתפלל משה עכשיו ולא הזכיר בתפילה זאת אברהם יצחק ויעקב, והטעם שהארץ ניתנה לאבות ומהם ירשנה, והם מורדים באבותם ולא הפצים במתנה שלהם אשר האבות בחרים בה, והיאך יאמר אשר נשבעת להם כך וכל הארץ הזאת אתן לנרעכם, והם אומרים אי אפשר לנו במתנה זו.

מבואר בדברי הרמב"ן יסוד הנ"ל, שכל האפשרות להשתמש ב"ג מדות הוא דוקא בשעה שיש לו שייכות לאותם המדות, ולכן כיון שחטאו ישראל ומאסו ומרדו באבות הקדושים, אין למשה רבינו ע"ה כוח להתפלל עבורם בזכות האבות, ומעתה עלינו לירא ולחשוש מאד שהרי כל הבטחתנו לזכות הנא רק בזכות אבות, ואיתא בחז"ל (בר"ר מ"ח א'), שאאע"ה יושב בפתחה של גיהנם ומונע את כניסת בניו לגיהנם, ומכיון שאנו מורדים ומואסים באבות לא נוכל לקבל עזר מהאבות.

באר החיים

וגדולה מדה זו לעורר רחמים וחסדים בעולם, וכמו שהביא ה'ערבי נחל' (פרשת מקץ) בשם האלשי"ך הקדוש, שעצה טובה לאיש הזקוק לישועה, לעשות

לעצמו חבר טוב ויסכימו ביניהם להיות מסורים זה לזה בכל לבם ונפשם, "עד שכל אחד מהם לא יחשוב טובת עצמו, רק ישים כל מגמותיו אל טובת ותועלת חברו, אזי ממשיכים הנהגה זו על עצמם מהשי"ת, שכביכול יפנה מכל עסקיו ויחשוב רק להיטיב לאלו האנשים, כי נודע מה שאמרו רז"ל ה' צלך (תהלים קכא, ה), שכל מה שהאדם מתנהג, כך ממשיך על עצמו מהשי"ת", וכך עשו מרדכי ואסתר בשושן הבירה כשראו ששורים דינים וגבורות על ישראל, התקשרו ביניהם בקשר וידידות עזה וחזקה בל ינתק, וכל אחד קיבל על עצמו להיות מסור אך ורק עבור חברו ולהסיח דעתו לגמרי מצרכי עצמו, ולכן כאשר שמע מרדכי את מזימת בגתן ותרש להרוג את אחשוורוש לא הלך בעצמו לגלות את מזימתם הרעה ולזכות ע"ז לשכר הרבה מאחשוורוש, אלא העניק כל זכות זו לאסתר המלכה, ואילו אסתר לא העבירה את הידיעה בשמה, אלא אמרה למלך בשם אומרו שכך גילה לה מרדכי, ובכך הביאו גאולה וישועה לעולם.

31

ולפי"ז יבואר ביתר עמקות חובת מצות הדביקות וכדאיתא בחז"ל (שבת קל"ג:), מה הוא רחום אף אתה רחום מה הוא חנון אף אתה חנון, והביאור המקובל שזה קיום מצות דביקות, ולדברינו יש לומר עוד שהרי חובתנו לזכות בהנהגתו ית' ע"י ה"ג מדות, ומכיון

שהזכות להנהגת הקב"ה רק בעת שיש לו שייכות למדותיו, ולכן כדי לזכות למדת רחום דהקב"ה, מוכרח אף הוא להיות רחום, וכן לזכות בחנון ובשאר המדות, נמצא שהדביקות בהשי"ת היא גם עצה והצלה עבורנו, שהרי מבלעדי י"ג מדות רחמים אין לזכות ברין.

כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים, וכל שאינו מרחם על הבריות אין מרחמין עליו מן השמים (שבת קנ"א:), בפשטות מתבאר שזה עונש מהקב"ה על שאינו מתנהג ברחמים עם הבריות, אך להנ"ל מבואר היטב כי הענין מוכרח מעצם מהותו, שכל הנהגות הקב"ה הם רק כפי הנהגת האדם בעצמו, ולכן כאשר אינו מרחם על הבריות לא יתכן בשום פנים שהשי"ת ירחם עליו, כי פסק לעצמו שלא יתנהגו עמו ברחמים.

(ה"ג ית' קס"א)

33a

מרן מהר"ד זיע"א תרע"ג

ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת לאמר (ד"י יז), ופי' בזה"ל (ח"ג קס"א, ב) לאמר לעלם ולעלמי עלמאי.

b

תורת אמת

ועתה יגדל נא כח אדני כאשר דברת לאמר, מלמ ועמה נראה כמיומך, אך י"ל שזאת היא תפלת משה רבינו ע"ה על כל הדורות, צעת שימראה צעולם מדת הגבורה מ"ג, אף כי גם זה נזכר צעולם למען ידעו ולהכיר שיש ארון צעולם, אצל צעת שישים האדם אל לבו ויהיה צעוק אל ה' למה נזכר אני להכרה הזו ע"י מדת הגבורה, יהיה ההכרה ע"י חסדים טובים, ע"י התפלל משה רבינו ע"ה שישמע לקול תפלת האיש הזה, וזהו ועמה, כשיהיה לנפש ישראל התעוררות מדת ועמה, שהוא תשובה, שישים על לבו כח אדנותו יתברך, ויצקש ותפלל לה' שישג הכרה אמיתית הזאת מתוך חסדים טובים, ישמע אליו, וזהו יגדל נא כח אדני, היינו אף שנזכר להכיר כח אדנותו יתברך, יהיה זה ע"י צמי גדולה שהוא חסד, וזהו כאשר דברת לאמר, דיצור הוא קשה, ואמירה רכה, היינו שמיכף צעת שימראה מ"ג הגבורות, יהיו מיכף מלאים רחמים שהוא צמי אמירה.

34 Now is the time to demonstrate the greatness of Your power. For although the people deserve to be destroyed, other considerations (as just stated) oppose the carrying out of this punishment. You have granted me insight into the ways of Your rule and have taught me to recognize the infinite greatness and diversity of Your "goodness" (cf. Commentary, Shemos 33:19-20). And now, this is a case that clearly calls for the exercise of Your power in all its greatness.

* יגדל נא. The sign of the future tense is stressed by a large י. All the greatness of the miracles and the power that You have shown thus far, in Egypt and in the wilderness — all this does not reach that greatness of כח that will now be shown if You will forgive their sin. For Your power is world-creating and world-bearing, and in order to accomplish Your purposes it overcomes the world and shapes the world — all this is inherent in the concept of כח. This כח will now be demonstrated if, in the face of such defection, You will act in accordance with Your attributes, according to the mode of rule that You revealed to me; if You will be רב אפים ורחמים and while upholding ונקמה לא ינקת, חסד נושא עון ופושע אף עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים!

According to heathen thought, the great might of its gods lies in destruction. But the true God is great not in might, but in power, כח. כח is the ability to create light out of darkness, and to transform opposition into agreement. כח fans the tiny harmonious spark that lies hidden in the very midst of the opposition and, through this spark, blazes a trail by

which, in the course of time, the opposition can be overcome and transformed into agreement. To the כח mode of God's rule which educates mankind, a thousand years are like one day of progressive development; כח has infinite patience, for it has the whole of eternity before it.

ועתה יגדל נא כח אדני כאשר דברת לאמר. The sudden annihilation of the entire nation would demonstrate Your might, but Your power will be revealed in all its greatness if You let the people live, and through them and with their assistance You achieve the purpose they have scorned.

the entire nation and to replace the descendants of Avraham, Yitzchak, and Yaakov with the descendants of Moshe alone — to create a new Jewish nation of the spiritually elite. Moshe, however, would not accept God's response (which was precisely how God wanted him to react) and instead prayed for Divine compassion.

Noticeably absent from Moshe's prayer is an appeal to patriarchal merit. On every other occasion that Moshe implored Heaven on behalf of the Jews, he recalled the merits of the patriarchs, beseeching God to take into account the righteousness of the forefathers and accordingly to show mercy to their children. This time, however, Moshe intentionally omitted all mention of Avraham, Yitzchak, and Yaakov. God's promise to give the Land of Israel to the Jews had been made to the patriarchs; hence, we also refer to it as the "Land of Our Fathers." Since the Jews had now openly spurned their ancestral inheritance, they could hardly expect patriarchal merit to win them God's favor.

Nevertheless, Moshe did not wish to exclude this merit altogether from his prayer, so he alluded to the merit of Avraham in his words, "Now, I pray, let the God's forbearance be great" (Bemidbar 14:17). The Hebrew term for "be great" is *yigdal*, which is related to the word *gedulah*. Tradition associates the word *gedulah*, greatness, with Avraham, as the Sages explain the opening blessing of the Amidah prayer: "Blessed are You... God of Avraham, God of Yitzchak, and God of Yaakov, the great, the mighty, and the awesome God." "The great... God" is identified with Avraham.

* Tradition also teaches that in Moshe's prayer the *yud* of the word *yigdal* is written larger than the other letters. This highlighting of the letter *yud*, which has the numerical value of ten, alludes to Avraham's ten trials — the ten times our patriarch successfully faced up to God's tests of his faith. Moshe felt he could not mention this patriarchal merit explicitly in his prayer, yet he wanted God to recall Avraham's righteousness and so to forgive his descendants.

להם לפנים משורת הדין — ונענע לי בראשו וקמ"ל שלא תהא ברכת הדיוט קלה בעיניך.

כעסו של הקב"ה היא המידה הדורשת שלימות מבריותיו, והנה מידת רחמי ית' יכולה להתגלגל על כעסו וכל שאר מידותיו וכביכול לשטוף אותן בזרמה העצום עד שהנהגה תהפך כולה רחמים, לפנים משורת הדין.

* וכל גדול עלינו לדעת: כל מידותיו של הקב"ה ישנן גם באדם: גם הוא יכול להתנהג בהסתר פנים ולקנא בחרון אף במקום שהוא רואה חטא וחוסר שלימות. וישנם באדם גם כחות נפש יותר פנימיים: כח כביר של אהבת נדבה ורחמנות. וגם אצל האדם יכולים הרחמים האלה להתגלגל על כעסו ושאר מידותיו כמו מפל"מים אדיר היורד מראשי הרים ושטף אבנים ועצים העומדים בדרכו. כח רחמים ואהבה זה הוא יותר פנימי מהכעס על חוסר שלימות וחטא. הוא יותר פנימי ויותר עילאי, בעת חרון אף ה' על המרגלים התפלל מרע"ה ועתה יגדל נא כח ה' כח"ו" (שלה, שלישי). הרי שטיפת הרחמים את הכעס גקראת "הגדלת כח ה'". יש לנו ללמוד מזה כי גם האדם מסוגל "להגדיל" כחו בעת כעסו, לכבוש את הכעס ולגלגל רחמים על כל שאר המידות.

אבל האדם צריך לדעת שיש לו כח "גדול" כזה, והוא יכול היטב להבחין בו: על מי כועסים — הורים על ילדים, מתנן על תלמידים, מנהיג על הציבור; ומי מהם אינו רוחש אהבה להסרים למשמעתו? הלא זהו התנאי הראשון לכל הצלחה שהורים יאהבו את ילדיהם, מחנכים את תלמידיהם, מנהיגים את הציבור. אהבה זו צריכים לעורר דווקא בשעת כעס גדול ולגלגל אותה על כל שאר המידות. כי מה יוכל אדם לפעול בשעת כעס גדול, אם יתן לכעסו לזרום בחפשויות? הוא ירחק את החוטא, ישבור אותו וימעך אותו — אבל תקנה לא תצמח מזה. רק כאשר תתעורר דווקא או אהבה ותכבוש את הכעס יוכל האדם להגיע לתגובה שקולה ומועילה.

זאת היא העצה כאשר מוכרחים לכעוס על איוה חטא גדול, שהרחמים יכבשו את הכעס. ועצה בדוקה ומנוסה היא זו. לא ניתן להלביש ענין זה בהתלמדות באשר ההודמנות לפעולה כזאת היא ב"ה נדירה. אך את זה ניתן לעשות: לעורר בקביעות את האהבה אל היחידים או הרבים המופקדים בידי אדם. כיצד מעוררים אהבה זו? על ידי שמתפללים עבורם בקביעות: הורים חייבים להתפלל תמיד על בניהם שיצליחו בגוף ונפש; מתנן חייב להתפלל על ותלמידיו, ומנהיג על הציבור. חיוב זה יש ללמוד מהא דמכות יא, ע"א: "אמותיהן של כהנים מספקות להן (להורג נפש בשגגה בעיר מקלט) מוזן וכסות כדי שלא יתפללו על בניהן שימותו — טעמא דלא מצלי, הא מצלו מיתתי, והכותיב כצפור לנוד כדרור לעוף כן קללת חנם לא תבא? אמר ההוא סבא מפרקיה דרבא קללת חנם היא". הרי חייב הכהן הגדול לבקש רחמים על דורו ולא בקשו" — רש"י: "הלכך לאו על דורו, מזה יש ללמוד כי כל מופקד על רבים או יחידים חייב לבקש תמיד רחמים עליהם."

ומעין זה מציינו שאמרו חז"ל בגמרא (סנהדרין כ:): על שלמה המלך ע"ה, אמר ריש לקיש בתחילה מלך שלמה על העליונים ולבסוף מלך על התחתונים, ולבסוף לא מלך אלא על ישראל, ולבסוף לא מלך אלא על אלא על מטתו, ולבסוף לא מלך אלא על מקלו, עיי"ש. ולכאורה מה מלכות היא זו להיקרא מלך על מקלו, ומה גם לעומת תוקף תפארתו ממלכתו האדירה שמקדם. אך כי זה היה כוחו הרב של מלך ישראל, שבעוצם קדושתו המופלגה לא נתן לרגשות ההשפלה לשלוט עליו ולפגום את מהותו ואצילותו, אלא גם לאחר שהורחק מארמון מלכותו ונשאר בודד ועוזב יחיד בעולמו, התהלך הלאה בניגוני המלכות ולא שינה את דרכיו והתנהגותו כמלוא נימה.

38 * משה רבינו (ב)

ישראל מוסיפין כח בפמליא של מלכה וכאשר מתאמץ איש ישראל ומשיג זו המדרגה להיות שולט על עצמו ולסלק מצמצו את נגיעותיו ורצונותיו, הריהו זוכה שמתעוררים עליו רחמים מרובים משמי שמים העליונים, ועל דרך דאיתא במדרש (איכה רבה א לב) בזמן שישראל עושין רצונו של מקום, מוסיפין כח בגבורה של מעלה כמה דאת אמר (יד יז) 'ועתה יגדל נא כח אדני', ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום, כביכול מתישין כח גדול של מעלן דכתיב (דברים לב יח) 'צור ילדך תשי', ע"כ.

ולמדנו איפוא אשר מעשיהם של בני ישראל בזה העולם, יש בהם להוסיף כח וחיל בפמליא של מעלה, ולעומת זה יש בהם להחליש ולהמעט העוז

העליון. ואם כן, הלוא פשוט שבשעה שאיש יהודי זוכה להשיג המדרגות הנעלות שהוא שולט על עצמו ועל מעשיו, בוודאי זוכה להוסיף כח בעולמות העליונים, ומידה כנגד מידה משפיעים עליו מלמעלה השפעות רחמים וחסדים מרובים.

והנה פסוק זה שממנו לומדים חכמנו הקדושים הענין שישראל מוסיפין כח למעלה, נאמר על ידי משה רבנו ע"ה לאחר מעשה העגל בשעה שעמד לבקש ולהתחנן על עם ישראל שנכשלו בחטא החמור. ויש לתמוה למה הזכיר כאן פסוק זה, הרי עתה עשו היפך רצונו ית"ש וגרמו אם כן להתיש כח של מעלה.

39

ואפשר לומר בהקדם מה שהביא בעל הטורים בפסוק זה, שנכתב 'יגדל' ביו"ד גדולה, לרמוז שאמר משה לפני הקב"ה, אם ניסו אותך ישראל בעשרה ניסיונות כאמור (יד כב) וינסו אתי זה עשר פעמים, זכור להם צדקת אביהם שניסית אותם בעשרה ניסיונות. והיינו שביקש משה רבנו ע"ה בשעה קשה זו לעורר את כוחו של אברהם אבינו ע"ה אבי האומה הישראלית, שיתגוללו רחמי הקב"ה המרובים על צאצאי אברהם זרע קודש שלא ינוקו מחמת חטאם, בזכות עשרה ניסיונות שנתנסה בהם ועמד בכלם בלא להרהר אחריו מידותיו של הקב"ה.

ומה שהזכיר משה רבנו את זכותו של אברהם אבינו שעמד בעשרה ניסיונות כדי לעורר רחמים על יוצאי חלציו, אמרתי לפי הידוע מספרי המקובלים

אשר מידת החסד נקראת גדולה כמו שאומר הכתוב (דברי הימים א' כט יא) 'לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת וגו', והביאור בזה על דרך אומרם ז"ל (ב"ר יב טו) מתחילה עלה במחשבה לפני הקב"ה לברוא את העולם במידת הדין, אבל ראה שאין העולם יכול להתקיים לכן הקדים מידת הרחמים ושתפה למידת הדין. והיינו שמתחילה עלה במחשבה לפניו ית' להנהיג את העולם באופן שכל חוטא יקבל עונשו לפי הדין והמשפט הראוי לו, אבל ראה שאין העולם יכול להתקיים כך, לפיכך הגביר את מידת החסד שתהיה גדולה יותר ממידת הגבורה, ועל ידי זה יהיה קיום לעולם. ולכן נקראת מידת החסד בשם 'גדולה' להורות על כך שהקב"ה הגדיל את מידת החסד על מידת הדין, כדי שיהיה קיום לעולם.

והנה כאשר איש ישראל מתנסה בניסיונות מצד היצר הרע וחילולותיו, אזי לפי האמת לא היה יכול להתגבר עליהם ולהדפם מפניו, ורק כשמתרומם מתוך האנוכיות שלו ומגביה את עצמו על ידי שמסלק ממנו כל הנגיעות והחשבונות, אז יש בכוחו להתגדל על פיתויי היצר ולהמשיך בעבודת הקודש חרף הניסיונות שמערים לפניו השטן.

ובמנו שמצינו בשעת קבלת התורה שאמר משה רבנו ע"ה לישראל שלא יתייראו מן הקולות והברקים כי לבעבור נסות אתכם בא האלוקים' (שמות כ יז), ופירש רש"י ורוב הראשונים מפרשי התורה שהלשון 'נסות' הוא לשון הרמה וגדולה, אבל בעל הטורים מפרש שהוא לשון ניסיון.

42

וכבר אמרנו במקום אחר שאין כאן מחלוקת המפרשים אלא כל הנביאים בסגנון אחד התנבאו, להורות בזה שהניסיון שמתנסה בו איש יהודי, בא לו לשם הרמה וגדולה כדי להגביהו למעלה למעלה לאין שיעור.

ומובן עתה מדוע הזכיר משה רבנו את עשרת הניסיונות של אאע"ה, כי הלוא כאשר אוחזים אישי ישראל בזן המדרגה ומתעלים למעלה מהטבע הגשמי, ומתרוממים מעל החשבונות והנגיעות שלהם כדי להתגבר על הניסיונות ולעמוד בהם בגבורה, על ידי כך הם נותנים כח

ועוז בפמליא של מעלה ומעוררים למעלה כנגדם מידה כנגד מידה, שהקב"ה יגביה וירומם את מידת החסד והרחמים מעל הנהגת מידת הדין.

ושפיר אמר משה בלשון התפלה 'ועתה יגדל נא' וגו', לרמוז ענין הגדלת והגברת מידת החסד למעלה ממידת הדין, בזכותו של אברהם אבינו ע"ה שהגדיל והתרומם בעשרה ניסיונות, ולמענו יעש להסיר מישראל בניו חרון אף וכעס אלא יטיב להם ברוב רחמים וחסדים גלויים מעתה ועד עולם.

פרק לב - תנו עז לאלקים שנה

הנה הבאנו לעיל בהקדמה לפרק זה דברי ר' יחיאל מיכל מזלאצ'וב על הכתוב (ויקרא יט ב) קדושים תהיו כי קדוש אני ה'. ובספרי יכול כמוני ת"ל כי קדוש אני קדושתו למעלה מקדושתכם. המגיד יחיאל מיכל מזלאצ'וב פירש קדושתו למעלה, הקדושה שלי למעלה היא רק מקדושתכם. בה במידה שאתם מקדישים אותי למטה כך שמי מתגדל ומתקדש בשמי מרום כדרך הכתוב תנו עוז לאלהים ע"כ.

ועל זה אומר הכתוב (דברים לג כו) רוכב שמים בעזרך. וביאר נפש החיים (שער א ט) שעבודה צורך גבוה שה' רוכב על השמים בהסייעתא שמקבל מעבודת בני ישראל ע"כ. וכן איתא בחז"ל שבשעה שישראל עושים רצונו של מקום הם מגדילים כוחו של הקב"ה כמו"ש (במדבר יד יז) ועתה יגדל נא כח ה'. ובזמן שמכעיסין אותו מתישין כחו כמו"ש (דברים לב יח) צור ילדך תשי ע"כ. והנה התבלין ללחום נגד היצר הרע בעת התגברות הנסיון הוא העלאת מחשבה זאת של רוכב שמים בעזרך. שאם יהודי היה חושב שעל ידי שיסרב לשמוע ליצרו הנה בזה מאפשר להשי"ת להיות רוכב בשמים, בוודאי היה מתגבר בכח למנוע מלהכנע אל יצרו הרע.